

Het verhaal van
**De H. Hartkerk
te Roosendaal**

Van hart van de parochie naar hart van de wijk

De H. Hartkerk vormt letterlijk het hart van de Roosendaalse wijk Kalsdonk. Diverse doorgaande straten van de wijk komen bij de aan de Gastelseweg gelegen kerk uit. De toren vormt een vast herkenningspunt.

Vorbereiding van de bouw

1930

Deze centrale positie was van meet af aan voorzien. In 1930 eiste het college van Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant dat er een systematisch uitbreidingsplan werd opgesteld om van Roosendaal een samenhangende stad te maken. Tot dusver groeide Roosendaal niet planmatig. Burgemeester Coenen gaf vervolgens opdracht aan het Arnhemse architectenbureau Schaap een dergelijk plan te ontwerpen. Het plan was in 1932 gereed en op 24 november van dat jaar verleende de gemeenteraad van Roosendaal en Nispen er zijn goedkeuring aan. In de eerste helft van 1933 volgde de goedkeuring van het college van Gedeputeerde Staten. Het plan Schaap voorzag in de aanleg van de Rondweg. Parallel aan de Rondweg liep een brede binnensingel, die via het huidige H. Hartplein en de Parklaan op de Brugstraat uitkwam. Schaap plande aan dit plein in de noordwesthoek van Roosendaal, een kerk. Al in de eerste helft van 1934 kocht de gemeente grond aan tussen de Waterstraat en de Gastelseweg om dit plan te realiseren.

1934

Op 20 juni 1934 maakte bisschop P. Hopmans aan de kerkbesturen van de St. Joseph- en de St. Antoniusparochie bekend dat hij van plan was in Kalsdonk een nieuwe parochie te stichten. Op 2 juli benoemde hij kapelaan G.H.M. Konings, kapelaan van de St. Laurentiusparochie te Dongen, tot bouwpastoor van de nieuwe parochie. Die werd toegewijd aan het H. Hart van Jezus. Konings werd in 1892 in Roosendaal geboren en bestuurde de parochie tot aan zijn dood in 1960. Na overleg met de gemeente vertrouwde hij de bouw van kerk en pastorie toe aan de architecten ir. J. van der Laan uit Leiden en ir. F.B. Sturm uit Roosendaal. Beide architecten lieten zich inspireren door de Delftse School, een richting die reageerde tegen moderne stromingen in de architectuur en consequent voor de menselijke maat koos. De architecten bouwden kerken in een traditionele stijl.

1960

*Kerk en pastorie in aanbouw, 1935
(foto persbureau Het Zuiden)*

*De H. Hartkerk te Roosendaal
(foto Jan van den Boom/BeeldCollectief West-Brabant)*

J. van der Laan

Johannes (Jan) Antonius van der Laan (1896-1966) stamde uit een architectengezin. Zowel zijn vader als twee van zijn broers waren architect. Een van die broers was de benedictijn Hans van der Laan (1905-1991), die bekend werd door de vondst van het zogenaamde plastische getal, dat wil zeggen de leer van de verhoudingen in de architectuur. Johannes werkte voornamelijk voor katholieke opdrachtgevers en met name in de omgeving van Leiden is veel van zijn werk aanwezig. Aanvankelijk koos Van der Laan voor een expressionistische stijl. In de jaren dertig van de vorige eeuw raakte hij onder invloed van het traditionalisme van de Delftse School zoals dat gerepresenteerd werd door Alexander Kropholler en de Delftse hoogleraar Marinus J. Granpré Molière.

F.B. Sturm

Franciscus Bernardus (Bernard) Sturm (1879-1955) is afkomstig uit Zeeuws-Vlaanderen en vestigde zich in 1899 te Roosendaal, waar hij eerst samenwerkte met architect Marinus Vergouwen (1858-1948). Vanaf 1917 was hij zelfstandig werkzaam en nam na het overlijden van architect Bennaars diens bureau over. Tussen 1924 en 1940 heeft hij zijn belangrijkste werken gerealiseerd. Hij bouwde vooral in een sobere, expressionistische trant, onder meer onder lichte invloed van de Amsterdamse School. Later oriënteerde hij zich meer op het traditionalisme, op de Delftse School die vanaf 1930 steeds meer terrein won bij Nederlandse architecten. Zijn oeuvre is vooral in het westelijk deel van de provincie Noord-Brabant te vinden. Verder ontwierp hij een aantal gebouwen in Zeeland. In Roosendaal ontwierp hij onder andere het klooster en scholen 'Elisabethshuis' aan de Wouwseweg (1926), de Kandijfabriek, de Coöperatieve Suikerfabriek en in samenwerking met Jos. Cuypers het klooster Mariadal aan de Vincentiusstraat. Verder is onder meer de St. Theresiakerk in Heikant (Zeeuws-Vlaanderen) uit 1931 vermeldenswaardig. Bernard Sturm overleed op 3 april 1955 in Roosendaal.

De kerk

De H. Hartkerk is gebouwd naar het model van een oudchristelijke basilica. De kerk zelf is sober versierd. Ondanks het feit dat er in de jaren dertig veel kerken in de stijl van de Delftse School werden opgetrokken, heeft de H. Hartkerk toch enige kenmerken die het gebouw bijzonder maken. De meeste kerken die in deze stijl gebouwd zijn, zijn symmetrisch; de H. Hartkerk niet. Deze asymmetrie werd bereikt door een processiegang aan de noordzijde te plaatsen die uitkwam op de vroegere Mariakapel (oorspronkelijk in gebruik als kinderkapel). Aan de zuidzijde bevindt zich een zijbeuk. De ramen aan beide zijden zijn niet even groot en zitten niet op dezelfde hoogte. De bogen van de zijbeuk zijn groter en zwaarder dan die aan de noordzijde. De symmetrie houdt op bij het priesterkoor. Daar stond het vroegere hoofdaltaar centraal. Dit werd op twee manieren benadrukt:

- a) De plaatsing van de ramen in de apsis (halfronde of veelhoekige nis), zodanig dat het licht recht op het hoofdaltaar viel.
- b) De brede gewelven in de zijbeuk en de kinderkapel, zodat men vanaf elke plaats een goed zicht op dit altaar had.

Altaar (foto Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Heilig Hartplein gezien vanaf de Gastelseweg, c. 1960 (fotograaf onbekend)

De toren van de kerk is aan de zuidzijde geplaatst. Onder de toren bevond zich oorspronkelijk de doopkapel. Deze was iets lager gelegen. Het was de bedoeling dat de dopeling via de toren binnenkwam, gedoopt werd en vervolgens de kerk betrad. Zo werd de betekenis van het Doopsel (het sterven en verrijzen met Christus) aanschouwelijk gemaakt. De wijk is zo ontworpen dat men vanuit de verschillende straten een wisselend gezicht op de toren heeft.

Schilderingen

De kruisweg en de schilderingen bij het hoofdaltaar zijn jonger. Bij het 12,5-jarige bestaan van de kerk (1948) gaf pastoor Konings de Haagse schilder Gerrit van Geffen de opdracht een kruisweg te schilderen. Hij voltooide deze in 1949. De kruisweg viel in goede aarde bij de parochie en daarom kreeg Van Geffen nog meer opdrachten. In de absis van het hoofdaltaar werd Christus' liefde voor ons afgebeeld. Men ziet het Lam Gods dat Zijn Bloed vergiet voor onze zonden. Dit Lam is geplaatst op een boek met zeven zegels (Openb. 5). Aan weerszijden van het Lam ziet men Johannes de Doper, die het Lam aanwijst (Joh. 1,36) en Maria. Het Lam Gods wordt omgeven door engelen met lijdenswerktuigen (voorwerpen in verband met de dood van Jezus) en wierookvaten. Zo wordt de band tussen de hemelse en aardse liturgie aangeduid. Op de triomfboog is het Laatste Oordeel afgebeeld. Van Geffen voltooide dit werk in 1953. De schilderingen in de H. Hartkerk zijn, net als het meeste van Van Geffens werk secco's, muurschilderingen op een droge ondergrond.

Dit is niet de enige schildering die Van Geffen maakte. Voordat hij aan de absis begon, schilderde hij zeven musicerende engelen op het kerstaltaar. Daarna verzorgde hij de hele beschildering van dit kerstaltaar. Op de achterwand verschenen de herders en de drie koningen. Pastoor Konings bepaalde dat een van deze koningen zijn gezicht moest krijgen. Pastoor Konings verleende Van Geffen ook de opdracht het paasaltaar verder te verfraaien.

In Roosendaal schilderde Van Geffen, buiten de H. Hartkerk, ook kruiswegstaties voor de kapel van het ziekenhuis Charitas. De schilder heeft nog tijdens zijn leven moeten meemaken dat verschillende van zijn werken onder het kalk verdwenen of dat kerken en kloosters waaraan hij had gewerkt, gesloopt werden. Dit gebeurde ook in de H. Hartkerk

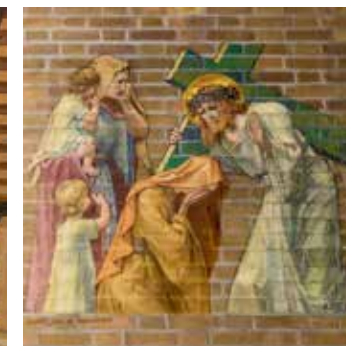
1960

na het aantreden van pastoor F. Smit in 1960. Na zijn komst ontvouwde Smit plannen om de kerk te vernieuwen. Zo realiseerde hij de tegelvloer, vernieuwde hij de ramen en verving hij beide zijaltaren. Hij liet de schilderingen van Van Geffen en de mozaïeken van Cor Danen bij het paas- en kerstaltaar achter een halfsteens muur verdwijnen. Volgens deskundigen kwam de architectuur van de kerk bij deze inrichting beter tot haar recht. In 1968 kwamen de nieuwe klokken in de toren. Zij waren afkomstig van de dat jaar gesloten St. Barbarakathedraal in Breda. De klokken waren genoemd naar Leo, Dolf en Elvira van Mierlo, telgen van de vooraanstaande Bredase bankiersfamilie. Pastoor Smit ging in 1977 met emeritaat en werd opgevolgd door F.J. Stuijk, vanaf 1972 kapelaan in de parochie.

1968

1948

1953

(foto's Jan van den Boom/BeeldCollectief WestBrabant)

Gerrit van Geffen

Gerrit van Geffen (1883-1970) was geen onbekende in kerkelijke kring. Geboren in het Gelderse Hedel bereidde hij zich aan de School voor Schone Kunsten in 's-Hertogenbosch voor op een artistieke carrière. Daarna studeerde hij bij professor Friedrich Stummel, een Duitse kerkschilder in bedevaartsoord Kevelaar. Stummel werkte mee aan de beschildering van de bedevaartsbasiliek en betrok ook zijn leerlingen bij zijn werk. Van Geffen maakte van de decoratie van kerken zijn specialiteit. Tot aan de Tweede Wereldoorlog, toen er volop katholieke kerken werden gebouwd, kon hij daar goed van leven. Om aan opdrachten te komen spelde hij het katholieke dagblad De Maasbode van begin tot eind om te zien waar een kerk werd gebouwd of een pastoor of parochie jubileerde. In 1907 vestigde hij zich in Nijmegen als zelfstandig kunstschilder en glazenier. Hij woonde op diverse plaatsen in het land voordat hij in 1925 definitief in Den Haag ging wonen. Zijn werken zijn in heel het land te vinden. Tot zijn voornaamste werken worden de kruiswegstaties te Lonneker (1921), zijn gewelfschilderingen in de St. Antoniuskerk in Oldenzaal (1920-1927) en de kruiswegstaties in de St. Adrianuskerk te Naaldwijk (1932) gerekend. Zijn tijdgenoten apprecieerden zijn werk ten zeerste. Dit blijkt uit een kleine anekdote. De architect van de St. Adrianuskerk, Jos Margry, gaf de voorkeur aan meer kunstzinnige onderwerpen van Bastard en Sloete boven de conventionele vormtaal van Van Geffen. De parochianen kregen echter een stem in het kapittel en zij kozen voor Van Geffen.

Processie op de Gastelseweg, 1939 (foto Brenzo)

Renovatie 1980

1980

Pastor Stuijk liet de kerk in 1980 grondig renoveren. Het werk werd grotendeels door vrijwilligers gedaan. Het vroegere hoofdaltaar werd afgebroken en de altaartafel werd op zijn huidige plaats gezet. Het priesterkoor werd aanzienlijk vergroot. Het kruis dat het priesterkoor sierde, stond eerder aan de Gastelseweg. Het orgel werd verplaatst van het oksaal (koorruimte achter in de kerk) naar het priesterkoor. De doopkapel bevindt zich sindsdien in de zuidelijke zijbeuk. Het aantal zitplaatsen is aanzienlijk teruggebracht tot 378. Zo ontstond er achter in de kerk ruimte voor de leeuwtafels. In 1981 is in een van de open ruimtes waar vroeger een biechtstoel stond, een afbeelding van Onze Lieve Vrouw van Altijd durende Bijstand geplaatst. Door de plaatsing van de ex voto's uit de Kapelberg in de H. Hartkerk werd de band tussen de parochie en dit Maria-oord extra onderstreept. Buiten het H. Hartbeeld van Brom en het hoofdaltaar kende de kerk weinig belangrijke kunstwerken. In 1995 werd het gebouw op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst en in 2001 werd de kerk rijksmonument.

1981

1995

2001

1907

1921

1932

Gezondheidscentrum in aanbouw, 2010 (foto E.A. de Rooij)

Pastoor G. Konings (1892-1960)

Pastoor G. Konings was de bouwpastoor van de H. Hartkerk. Onder zijn leiding werd de kerk gebouwd en hij was medeverantwoordelijk voor de bouw van St. Georgeschool. Het hele leven van de mensen ademde de kerk. De kerk was het hart van de wijk, waardoor de pastoor ook aan de wieg van veel verenigingen stond. Pastoor Konings was de auteur van verschillende publicaties. Zo schreef hij een gedenkboekje voor eerstecommunicanten, dat met kerkelijke goedkeuring verscheen in 1940. De pastoor liet er 40.000 van drukken. Naar verluidt boog de zolder van de pastorie bijna door onder het gewicht van deze boekjes. In de oorlog zat de pastoor gevangen in kamp Amersfoort. Zijn ervaringen beschreef hij in 'De gruwelverhalen over het kamp van Amersfoort'. In 1948 bracht hij een boekje over de geschiedenis van de Kapelberg uit. Hij stierf in 1960, een jaar nadat hij zijn veertigjarige ambtsjubileum had gevierd met zijn parochianen.

Viering veertigjarig jubileum pastoor G. Konings, 1959
(fotograaf onbekend)

Ingebruikname kerk, 1936 (fotograaf onbekend)

1940

1960

Kerksluiting

1968

De waardering voor het gebouw kon niet voorkomen dat de kerk zijn functie verloor. De eerste voortekenen toonden zich tijdens het pastoraat van F. Smit. In 1968 publiceerde het godsdienstsociologisch onderzoeksbureau KASKI (Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut) het rapport Een kerk ontgroeit haar grenzen. Dit rapport, over de aanpassingen in het Roosendaalse parochiepastoraat, sprak over de noodzaak te komen tot zielzorg-districten. De H. Hartparochie behoorde tot district Oost, samen met de parochies St. Jan de Doper, St. Antonius van Padua, Onze Lieve Vrouw van Fatima en St. Joseph. Dit rapport vormde mede de aanleiding tot de sluiting van de St. Antoniuskerk in 1970 en voorzag op termijn de sluiting van een tweede kerk. De samenwerking tussen de parochies in Roosendaal-Oost kreeg pas gestalte na het pastoraat van F. Smit.

1970

1994

In de tweede helft van de jaren tachtig kwam deze samenwerking in een stroomversnelling. Het aantal parochianen en kerkbezoekers nam af door de tijdgeest en de veranderende bevolkingssamenstelling van de wijk. In 1994 verscheen het KASKI-rapport De organisatie van het parochiepastoraat in Roosendaal-Oost. Het KASKI stelde voor om in Roosendaal-Oost te komen tot de vorming van één parochie. Dit rapport leidde een jaar later, in augustus 1995 tot de instelling van de Dekenale Stuurgroep Toekomst Pastoraat. Deze stuurgroep bracht in 1999 advies uit om in Roosendaal-Oost de St. Josephkerk te behouden. Enerzijds vanwege de bijzondere architectonische uitstraling en anderzijds omdat het moeilijk bleek een zinvolle herbestemming te vinden voor de St. Josephkerk.

1999

2000

In 2000 fuseerden de St. Josephparochie en de Onze Lieve Vrouw van Fatimaparochie. Vanaf 1 januari 2001 was de nieuwe Emmausparochie een feit. Na enige verwickelingen besloot bisschop Muskens in 2001 de H. Hartkerk aan de eredienst te onttrekken. De geloofsgemeenschap in Kalsdonk kreeg de beschikking over een pastoraal steunpunt in het voormalig H. Hartklooster, in gebruik bij het dekenaat Het Markiezaat. In het weekend van 9 en 10 juni 2001 werd dit besluit aan de parochianen meegedeeld. De H. Hartparochie sloot zich per 1 januari 2002 aan bij de nieuwe parochie. Op zondag 26 november 2006 vond de laatste eucharistieviering plaats.

2006

Herbestemming

De sluiting van de kerk riep de vraag op naar een zinvolle herbestemming. Het antwoord werd gevonden binnen het kader van de herinrichting en renovatie van de wijk Kalsdonk, uitgevoerd door aannemer BVR Groep en woningcorporatie Aramis (nu Alwel). In 2004 kochten deze partijen kerk en pastorie aan. Het kerkgebouw kreeg een herbestemming als gezondheidscentrum. In het voorjaar van 2010 opende dit zijn deuren. De architect Kees de Jonge van het bureau Rothuizen Van Doorn 't Hooft tekende voor de herinrichting. Wie de kerk betreedt, komt in een grote centrale ruimte. Het zicht op de absis en het dak is gehandhaafd. Aan weerszijden van het schip zijn constructies van twee lagen geplaatst. Op de begane grond en de eerste verdieping bevinden zich praktijkruimtes en behandelkamers. Op de tweede verdieping en de sacristie is plaats voor kantoren.

2004

2010

2009

Om de exploitatie mogelijk te maken is in 2009 aan de noordzijde over de lengte van het schip een uitbouw met een etage gemaakt. De vroegere biechtstoelen op de begane grond en de raampartijen op de eerste verdieping vormen de doorgang. Het kruis, dat vroeger het hoofdaltaar sierde, is aan de wand van de vroegere koorruimte op de eerste verdieping geplaatst. Een deel van de kruiswegstaties van Van Geffen is door uitsparingen in de wand zichtbaar gebleven. In de vroegere doopkapel zijn toiletten gerealiseerd.

De kerk biedt ruimte aan diverse eerstelijnsgezondheidszorgaanbieders zoals huisartsen, een apotheek, een fysiotherapeut, de thuiszorg, het Centrum voor Jeugd en Gezin en de welzijnsorganisatie Traverse. Op deze manier is de kerk op een nieuwe manier het hart van de wijk.

(foto's Jan van den Boom/BeeldCollectief WestBrabant)

(foto's Jan van den Boom/BeeldCollectief WestBrabant)

Literatuur/Bronnen

Archief H. Hartparochie bewaard in het West-Brabants Archief

Mondelinge informatie van Gerard en José van Geffen

Theo de Caluwé, *Herders zonder kudde: de redemptoristen werkzaam in stad en streek: geschiedenis van de paterskerk en het klooster te Roosendaal: 1868-2003*. Roosendaal, Gemeentearchief, 2003

René Hermans, 'Kalsdonk was iets aparts!': naar een brede school in Zwanehof. Roosendaal, Gemeentearchief, 2006.

Hans de Jong, *Vijftig jaar hart van de parochie: geschiedenis van de Heilig Hartparochie te Roosendaal*. Roosendaal, H. Hartparochie, 1986.

Michel Remery, *Mystery and matter: on the relationship between liturgy and architecture in thought of Dom Hans van der Laan osb (1904-1991)*. Leiden, Brill, 2011.

H. Wesselink, 'Een unieke kapel in expressionistische stijl. Kapel klooster Mariadal van Jos. Cuypers en Bernard Sturm', *Jaarboek De Ghulden Roos* 71 (2011), 111-126.

Colofon

Erfgoedcentrum Tongerlohuys, 2021.

Samenstelling

Hans de Jong

Opmaak

Sterke Zaak

Illustratieverantwoording

Collectie West-Brabants Archief

Fotografen: Jan van den Boom/BeeldCollectief
WestBrabant

Copyright

2021. Alle rechten voorbehouden aan de uitgever.
Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt, in welke vorm en op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Tongerlohuys

Het verhaal van Roosendaal

Tongerlohuys / Historisch Informatiepunt Roosendaal

Roosendaal